

ГУМАНІТАРНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

3. Луцик Д.В. Педагогіка. Теорія національного виховання: [Навчальний посібник] / Луцик Д.В.– Дрогобич: Посвіт, 2007. – 143 с.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором /Сухомлинський В.О. //Вибрані твори: В 5-ти томах – К.: Рад. шк., 1976–1977. – Т.4. – 282 с.
5. Ушинський К. Воскресные школы // К.Д. Ушинский. Собрание сочинений: В 11 т. – Т. 2. – Москва – Ленинград: Изд. Аккад. пед. наук РСФСР, 1948. – С. 489 – 515. – 655 с.
6. Ушинский К. Материалы к третьему тому “Педагогической антропологии” // К.Д. Ушинский. Собрание сочинений: В 11 т. – Т. 10. – Москва – Ленинград: Изд. Аккад. пед. наук РСФСР, 1948. – С. 53 – 625.
7. Ушинский К. О нравственном элементе воспитания // К.Д. Ушинский. Собрание сочинений: В 11 т. – Т. 2. – Москва–Ленинград: Изд. Аккад. пед. наук РСФСР, 1948. – С. 425 – 489. .
8. Ушинский К. Проект учительской семинарии // К.Д. Ушинский. Собрание сочинений: В 11 т. – Т. 2. – Москва–Ленинград: Изд. Аккад. пед. наук РСФСР, 1948. – С. 515 – 554.
9. Фицула М.М. Педагогіка / Фицула М.М. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 528 с.
10. Чорна К.І. Моральне виховання / Енциклопедія освіти // Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 523–524.
11. Щербань П. Прикладна педагогіка: навчально-методичний посібник / Щербань П. – К.: Вища школа., 2002. – 215 с.
12. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Серія: Підручники ч. 13. /Янів В. – Мюнхен 1993. – 217 с.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2010

УДК 37.036(477.83)

Віолета Городиська, викладач Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ГУМАНІТАРНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

У статті розглядаються предмети гуманітарного циклу (мови, історії, географії), тісно пов'язані з національно-естетичним контекстом минулого, завдяки якому формується естетично розвинена особистість, зі сформованими естетичними потребами, інтересами, мотивами до краси та загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: естетичний розвиток, національно-естетична свідомість, естетична уява, естетичні почуття, смаки, естетичне виховання.

В статті рассматриваются предметы гуманитарного цикла (языка, истории, географии), тесно связанные с национально эстетичным контекстом прошлого, благодаря которому формируется эстетично развитая личность, с сформированными эстетичными потребностями, интересами, мотивами, к красоте и общечеловеческим ценностям.

Ключевые слова: эстетичное развитие, национально эстетичное сознание, эстетичное воображение, эстетичные чувства, вкусы, эстетичное воспитание.

The article deals with the subjects of the humanity cycle closely connected with the national – aesthetic contents of the past due to which an aesthetically developed personality is being formed.

Key words: aesthetic development, national-aesthetic conciousness, aesthetic imagination, aesthetic feelings, tastes, aesthetic education.

З поглядів минулого та сучасних міркувань на розвиток естетичного виховання учнівської молоді впливає не лише естетичний цикл навчальних предметів, а й гуманітарний. Зміст навчальних дисциплін гуманітарного циклу у сучасних школах значною мірою сприяє національному, патріотичному, моральному вихованню молоді, а їх вплив на формування естетичної свідомості менш вагомий. У контексті естетичного бачення змісту дисциплін цього циклу викладання здійснюється в недостатньому обсязі, без безпосереднього впливу на естетичний розвиток учнів. Таким чином, існуюча система навчання гальмує

розвиток естетичного компонента в освітній галузі.

Постановка проблеми. Залучення молоді до естетичного виховання набувають сьогодні особливої актуальності. Сучасний вимір життя вимагає від загальноосвітніх шкіл звернення уваги на внесення до всіх предметів естетичного колориту, зокрема до гуманітарного циклу. Державна національна програма естетичного виховання акцентує увагу на розробці методики посилення естетичного аспекту викладання всіх шкільних предметів [3, 35]. Естетичний потенціал загальноосвітньої школи зумовлює необхідність переосмислення концептуальних засад

ГУМАНІТАРНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

естетичного виховання учнівської молоді до аналізу гуманітарного циклу предметів сучасності [14, 13 – 14; 12, 15]. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури передбачає естетичне виховання на уроках не лише естетичного, а й гуманітарного циклу [6, 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток ідей естетичного виховання вклали українські педагоги С. Русова, К. Ушинський, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Педагогічні аспекти естетичного виховання висвітлені у наукових працях В. Бітаєва, М. Гончаренка, Д. Джоли і А. Щербо, І. Зязюна, Н. Калашник, Л. Масол, Ю. Тимофієнка і В. Кузьменка, М. Чепіль і Т. Цибар та ін. Питання естетичного виховання на сучасному етапі характеризують Л. Калініна, К. Козяр, В. Мосіященко, О. Сапожнік, Г. Тарасенко, Ж. Юзвак та ін.

Досліджуючи питання естетичного виховання учнівської молоді в освітніх закладах Західної України (кінця ХІХ – початку ХХ ст.), ставимо за мету – охарактеризувати зміст гуманітарного циклу предметів досліджуваного періоду та їх вплив на естетичне виховання учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Естетико-виховний потенціал шкільних дисциплін гуманітарного циклу на західноукраїнських землях у кінці ХІХ – на початку ХХ століття був значним. Особливого значення в освітньо-виховному процесі педагоги надавали предметам: рідній мові, історії, географії, як основним і беззаперечним у процесі впливу на естетичний розвиток учнів. Згадані дисципліни мали національно-патріотичний, екологічний та естетичний зміст. Тому вважаємо за необхідне розкриття їх та змісту як найбільш пропонованих у тогочасних шкільних закладах та сучасних школах України.

Значну роль у школах Західної України у досліджуваній період відводилося дисципліні рідна мова. У початкових класах метою цієї дисципліни було: пізнати граматику; збагатити запас слів і зворотів; навчитися правильно граматично оперувати мовою; аналізувати прочитані твори; пізнати роди поезії та вірша. У старших класах переслідувалася мета: поглибити знання мови; вигладити стиль; систематично пізнавати історію мови, твори українського письменства; "...вдивлятися у таємниці творчості; учитись критично відноситись до творів, творити синтез в області літератури, пізнати розвиток культури духовності українського народу..." [13, арк. 10].

Українську мову західноукраїнські педагоги

вважали основною підвалиною не лише національного, патріотичного, а й естетичного виховання молоді. Вивчення її (мови) у народних школах Австро-Угорщини здійснювалося за букварями, граматиками, читанками.

Завдання естетичного виховання відбувалося за допомогою послідовного вивчення елементів каліграфії, правопису, морфології, під час читання текстів на релігійну (про Бога, закони Божі) та світську тематику (рідний край, його природа, географія та ін.). У змісті книг були правила для учнів, молитви та церковні проповіді Божі, які формували поведінку дитини у школі та церкві, впливали на її внутрішній світ, закладали основи естетичності. Наприклад, у "Першій Читанці (Букварі) для вселюдних шкіл" вміщено теоретичний матеріал, що ілюструється прекрасно виконаними малюнками. Цьому може слугувати наочний естетико-виховний приклад: буква "і" – ікони, іконостас, буква "о" – образ Божої Матері, буква "а" – ангел, буква "е" – євангелія, буква "у" – учителька, букви "дз" – дзвони церковні [1, 4 – 7]. Отже, тогочасні вчителі дбали не лише про наочний показ мовних прикладів, а й сприяли виробленню естетики зору, формували естетичну уяву в учнів.

У читанках вмішувалися українські народні казки, перекази, легенди, історичні оповідання, поеми, смішинки і байки, нариси, поезії та прози, зміст яких наповнював навчання естетичними почуттями учнів. Наприклад, для їх виникнення (естетичних почуттів) А. Крушельницький у своїй читанці пропонував для вивчення ліричну поезію І. Франка "Погідна ніч літна", в якій водночас з пієтетом підносяться поетичні слова та краса і велич природи:

"Погідна ніч літна в підгірському краю

О кілько чарів, кілько в ній краси!

Там в дали гори – велитні дрімать,

Тут цвіти, трави в перлах із роси;

Лящать так дзвінко солов'ї в гаю,

Чорніють грізно бори та ліси,

Ріка шумить, бурлять холодні чисті води,

Таємна казка мов про дивний сон природи" [9, 247 – 248]. Віршовані рядки і сьогодні глибоко впливають на душу дитини, її почуття, дають можливість зрозуміти красу української мови, розвивають естетичний смак.

Отже, мова – це першочерговий та формуючий чинник впливу на особистість дитини, завдяки якій вона розуміє та усвідомлює її зміст, чарівність, красу, а згодом розпізнає на вищому – естетичному рівні (прекрасні звороти – потворну цензуру) тощо.

У західноукраїнських школах, серед шкільних

ГУМАНІТАРНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

дисциплін, спрямованих на формування естетичних цінностей та їх вплив на естетичну свідомість учнів вагоме місце надавалося вивченню історії. У навчальних програмах українських шкіл наголошувалося на тому, що основна мета цієї дисципліни полягала в необхідності пізнання історії, у наповненні її теплим почуттям, оскільки найкращою ілюстрацією для виховання є величні вчинки минулого, що впливали на формування людських чеснот молоді [4, 135]. Зміст зазначеної дисципліни містив не лише інформативний матеріал, а й передбачав вироблення естетичної складової в учнів шляхом демонстрацій, ілюстрацій, діаграм тощо. Усі вони сприяли розвитку естетичного пізнання, естетичного сприймання, естетичних інтересів, потреб учнів. У процесі викладання історії, тогочасним вчителям необхідно було вміти створити образ, дати характеристику фактам, подбати про вплив на душу дитини так, щоб це "...подаване образів і фактів не було зимне, безбарвне, бездушне" [7, 209].

Вивчення пам'ятників, могил, написів у церквах, стародавніх образах, служили "за виходну точку оповідань історичних..." [4, 133 – 138], і були важливими темами у розвитку естетичних смаків учнів. Одним із важливих завдань учителя історії було пробудження і розвиток "зміслу історичного". Він є дослідник, знаходить і збирає історичні джерела. Сюди відноситься мова вчителя, за допомогою якої відбувається знайомство учнів із діалектом місцевості, із визначенням певних відмінностей, локальних назв (людей, гір, рік, лісів, звірят, рослин та ін.); учитель наводив приклади прислів'їв і приказок, що визначали етичну культуру, вчив пізнавати звичаї та обряди народу тощо. Останнім (обрядам) І. Коссака надавав особливого значення, поділяючи їх на церковні та домашні, що впливали на естетичні почуття піднесеності, святості, величності і протилежні їм потворності, трагічності. До церковних обрядів відносилися: Різдво Христове, Великдень, Зелені Свята, св. Миколая, Івана, Нового Року та ін. До домашніх належали: хрещення, весілля, похорони, а також німі історичні джерела (знаряддя, посуд, оздоблення та ін.), надписи, що знаходяться на старих грошах, гербах, будинках, храмах тощо [7, 252 – 253].

У цьому контексті західноукраїнські педагоги переймалися питанням методики викладання історії. Вони ставили перед собою мету надати несухий опис українського обряду чи історичних діячів, подій, фактів, а шляхом наочності, прагнули подати матеріал естетично. Завдяки їй

(наочності) вчителі з достоїнством характеризували красу історичних місць, пам'яток, і навпаки, осуджували огидні вчинки діячів власного та інших народів, трагічних моментів їх життя, тим самим виробляли повагу, формували естетичний ідеал в учнів. Вміло укладений виклад учителя, прекрасна мова, живе слово і наочність впливали на душу дитини, збагачували її історичними знаннями, підводили учнів до естетичної оцінки діяльності історичних діячів, подій, фактів, стимулювали їх до роздумів над цими питаннями.

Західноукраїнські педагоги були переконані, що виховна сила уроків історії значною мірою залежала від учителя, від його майстерності яскраво та піднесено відживити історичні події. На їх думку, якщо вчитель хоче зіграти і порушити (зворушити – В. Г.) серця дітей, то "...мусить перенятись живо долею представлених людей і знати докладно ходь их життя; мусить знати внайми властивий тонь и відповідну барву..." [4, 137].

Підґрунтя естетичності освітяни зміцнювали і розширювали під час вивчення шкільного курсу географії. Його мета плекати естетичні почуття через пізнання багатства краси дарів природи, подиву рік, гір, околиць. Зміст предмета географії полягав у піднесенні природи, її плодovitості та викладався з певним естетичним забарвленням, "як край наш багатий плодами всіх королівств природи, що земля багата в копалини, ліси, на звірі, і що її мешканці мають завдяки природі всі умови добробуту" [5, 307]. Завдання педагога спрямовувалося на виховання в учнів патріотизму, естетизму та гордості за свій народ.

Принагідно зазначимо, що до 1877 р. не було окремого підручника з географії, а існував загальний підручник, який вмещував "трію" три навчальні дисципліни: історію натуральну, географію, зоологію. Ці предмети служили теоретичним підґрунтям й використовувалися для споглядання реальних і наочних образів. Матеріали архівних даних дають підстави стверджувати, що у кінці ХІХ ст. для вивчення предмета географії не було навіть глобуса, що перешкоджало належному засвоєнню учнями знань [2, арк. 49 зв.]. А це свідчить про недостатність естетичних засобів того часу у проведенні означеної дисципліни.

У 1877 р. на Закарпатті до цієї дисципліни вчителі використовували методичний підручник А. Карпатського "Методика географії" (географія рідного краю), процес навчання якого проводився діяльнісним підходом. У цій методичній праці подано детальний опис створення пластичної

ГУМАНІТАРНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

карти. Пластична “мапа” (карта) – це площадка, розміром 1 x 2 м або відповідний стіл з піском товщиною 8 см. Пісок служив для формування гір, рівнин, долин; маленькі паперові будиночки, виготовлені на уроках рукоділля позначали міста і села; паперові “цівочки” – тунелі та печери, паперові дерева – ліси, сині мотузки – потічки та ріки, білі нитки – дороги, червоні – залізниці, сплетеною віночком червоною мотузкою позначалися кордони; озера і моря розфарбовувалися синьою водяною фарбою. Місця життя або розведення тварин педагог пропонував позначати відповідними паперовими фігурками звірів [10, 5]. Завдяки карті, шляхом спільної діяльності учнів, здійснювався пошук відповідних місцевостей, розвивалася їх естетична уява.

Хоча, як вважав О. Кокуревич, школа повинна насамперед дбати про знайомство учнів з “ситуаційним рисунком, а потім картою” [5, 289]. До 1885 р. у Галичині предмет географія, як самостійна дисципліна, не існував, школа лише надавала дітям відомості з “історії і природи” [Там само].

На початку ХХ ст. у Галичині та Буковині до зазначеної навчальної дисципліни було введено атлас. Вміння його читати давало можливість формувати естетичні уявлення та потреби учнів [11, 43]. Через зміст матеріалу учні знайомилися з математичною географією (4 сторони світу, час та його визначення, опис землі відповідно до сонячної системи, доба, зорі, пори року, довжина, ширина, глобус, карта або мапа), з фізичною (різні природні явища, опади, будову землі, клімат, рослинний і тваринний, мінеральний світи), з політичною (відомості про близькі народи і держави).

Для успішного вивчення географії педагоги пропонували навчальний матеріал розділити на декілька етапів: 1) навчити дитину орієнтуватися, передусім, у реальному житті, а потім на карті; 2) ознайомити учнів з основними географічними поняттями; 3) вивчити географічні дані чужих країв; 4) пробудити почуття до краси та її пізнання [8, 268].

Обґрунтовуючи зміст предмета географії педагоги Західної України, прийшли до висновку, що у навчально-виховному процесі вагоме значення повинен займати метод наочності, шляхом застосування таких естетичних засобів – карти, атласу, глобусу, моделей, які дають можливість сприймати і засвоювати знання легше і глибше, ніж сухі теоретичні факти про будову Землі, горизонт та ін.

Гуманітарний цикл предметів передбачав не лише розуміння його змісту, а й виховання у молоді естетичної свідомості, шляхом при звичаювання до краси мови, історико-естетичних пам’яток народу, мальовничих місцевостей, які повинні

сприяти утвердженню естетичного компонента у сучасних школах України.

Висновки. Таким чином, викладене дає підстави для констатації, що дисципліни гуманітарного циклу у школах Західної України (кінця ХІХ – початку ХХ ст.) були формуючим чинником національно-естетичного усвідомлення, громадянського, екологічного, естетичного виховання учнів. Сучасний освітньо-виховний процес має здійснити трансформаційні зміни у естетичному ракурсі, методологічною основою якого повинен стати культурологічний підхід (від традицій до інновацій) тощо. Завдяки глобалізації розуміння та виміру у масштабі естетичних норм, законів, потреб життя відчуваємо необхідність не лише у кількості знань, умінь та навичок з зазначених вище предметів, а й у їх багатому естетико-інформаційному матеріалі, естетико-емоційному викладі, що створить сприятливі умови для формування естетичного виховання в цілому.

1. Буквар. – Львів, 1928. – 126 с.

2. ДАЛО, ф. № 10, оп. № 1, спр. № 20, арк. 49 зв.

3. Державна комплексна програма естетичного виховання: Укладачі І.А. Зязюн, О.М. Семашко // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С. 29 – 52.

4. З ім. після Карола Ригера. Біографічна метода при науці історії в школах народних // Учитель. – Львів, 1890. – Р. 2. – № 9. – С. 133 – 138.

5. Кокуревич О. Початкові лекції науки географії в школі народній // Учитель. – Львів, 1895. – Р. 7. – № 19. – С. 289 – 292; № 20. – С. 305 – 307.

6. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1992. – К., “Освіта”. – № 5. – С. 2 – 9.

7. Косак І. Методика всемірної історії // Учитель. – 1904. – Р. 16. – Ч. 13. – С. 209 – 210; Ч. 15. – С. 252 – 253.

8. Косак І. Наука географії в школах народних і виділових // Учитель. – Львів, 1904. – Р. 16. – № 17. – С. 265 – 269.

9. Крушельницькій А. Руска читанка для 1 класу середніх шкіл. – Львів, 1911. – 262 с.

10. Лизак І. Методика географії 1877 года // Народная школа. – 1937. – 38. – Ч. 1. – С. 3 – 5.

11. Терлецький О. Дві лекції географії в середніх школах // Наша школа. – Львів – Чернівці, 1913. – Р. 5. – № 1. – С. 36 – 43.

12. Фалько О.С. Естетика уроку в системі особистісно орієнтованого навчання // Управління школою. – 2004. – № 5. – С. 15.

13. ЦДА. ф. 361, оп. 1, спр. 172, 46 арк.

14. Шерудило Т.М. Естетичний потенціал загальноосвітньої школи в сучасних умовах // Управління школою. – 2004. – № 5. – С. 13 – 14.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2010